

Аннотация

Гуменюк В. В. Новеллы в законодательном определении института освобождения от уголовной ответственности. — Статья.

В статье исследованы новеллы, внесенные в Уголовный кодекс Украины законами Украины от 02.06.2011 г. и от 15.11.2011 г., и их значение для дальнейшего усовершенствования института освобождения от уголовной ответственности.

Ключевые слова: освобождение от уголовной ответственности, декриминализация, пенализация.

Summary

Humeniuk V. V. Novels in the legislative definition of the Institute of exemption from criminal liability. — Article.

Article is devoted the novel made to the Criminal Code of Ukraine by Laws of Ukraine from 02.06.2011, 15.11.2011, and their importance for the further improvement of the Institute of exemption from criminal liability.

Keywords: exemption from criminal liability, decriminalization, penalization.

УДК 343.424

О. А. Гусак

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВА

У дореволюційному вітчизняному законодавстві караність самогубства вперше була встановлена в законодавчих актах Петра I. Устав Воїнський від 30 березня 1716 року приписував кату тягти тіло самогубця по вулицях чи обозу, а потім відтягнути в «безчесне» місце і закопати. Замах на самогубство карался смертною карою. Якщо особа покінчила життя самогубством в безпам'ятстві, хворобі чи «в меланхолії», тіло самогубця ховали без церковних обрядів чи в «особливому» (поза кладовищем) місці, але не в «безчесному» місці. При замаху на самогубство через «муки і розчарування» чи в «безпам'ятстві від сорому» винного із соромом вигонили із полку [1, 355].

Морський Устав від 13 січня 1720 року карав смертною карою за спробу самогубства і вимагав повішення трупа самогубця. На відміну від Воїнського Уставу тут був розширений перелік обставин, що виключали відповідальність за замах на самогубство. Не вважався кримінально караним замах на самогубство, здійснене в «муках від нестерпних податків», в «безпам'ятстві», «в гарячкових» чи «меланхолічних» хворобах [1, 358].

Звід кримінальних законів 1832 року, що вступив у дію з 1 січня 1835 року також передбачав караність самогубства і замаху на самогубство [1, 358].

Доведення до самогубства та шляхи його попередження вивчали українські науковці: Ю. В. Александров, В. О. Глушков, В. Ф. Войцех, С. В. Жабокрицький, М. П. Мелентьев, О. М. Моховіков, Г. Я. Пілягіна, В. В. Сулицький, А. П. Тіщенко, А. П. Чупріков, О. В. Шаповалов, С. І. Яковенко, Н. М. Ярмиш

та інші, у зв'язку з чим висловлювалися різні точки зору. Однак усі ці дослідження були присвячені окремим питанням, у той час як жодного комплексного кримінологічного дослідження проблеми самогубств в Україні здійснено не було.

Завданням даної публікації є дослідження історії розвитку вітчизняного законодавства про доведення до самогубства з метою визначення основних етапів еволюції цього інституту, зокрема, щодо його кримінально-правового захисту.

Для досягнення поставленої мети є необхідним розв'язання таких завдань:

- дослідити історико-правові аспекти та соціальну зумовленість встановлення кримінальної відповідальності за доведення до самогубства;
- з'ясувати суттєві юридичні ознаки доведення до самогубства.

Відповідальність за доведення до самогубства вперше була встановлена в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року [2, 499].

За вказаним Уложенням відповідальність за самогубство та доведення до самогубства регламентувалась главою II «Про самогубство» розділу X «Про злочини проти життя, здоров'я, свободи і честі приватних осіб». У відповідності до ст. 1943, той, хто позбавив себе життя навмисно і не будучи психічно хворим чи в тимчасовому безпам'ятстві, через напад, визнавався таким, що не має права на передсмертні розпорядження, через що його посмертна воля не підлягала виконанню і вважалася нікчемною. Якщо ж самогубець належав до одного з Християнських віросповідань, то він позбавлявся права на християнське поховання. Відповідно до ст. 1944 особа, намір якої здійснити самогубство, було викрито, але яка не була душевно хворою чи в безпам'ятстві, за умови, що реалізацію її наміру зупинили обставини, що не залежали від даної особи, та вона належала до християнського віросповідання, то вона підлягала церковному покаянню. Стаття 1945 містила обстави, що звільняли особу від відповідальності: патріотизм, задля збереження державної таємниці, жінка заради збереження цноти та інші подібні випадки.

Статті 1946 і 1947 містили два самостійних склади доведення до самогубства. За ст. 1946 передбачалась відповідальність за схилення до самогубства та за допомогу при його здійсненні, а також участь у здійсненні особою самогубства будь-яким іншим чином. Відповідно ж до ст. 1947 батьки, опікуни, а також інші близькі родичі чи особи, які мають вплив на суїцидента, своїми діями спонукали його до вчинення самогубства, несуть відповідальність.

Абсолютно аналогічно регламентувало відповідальність за самогубство та доведення до самогубства і Уложення про покарання кримінальні та виправні від 1885 року. Вказані склади злочинів були передбачені в главі II «Про самогубство» розділу X «Про злочини проти життя, здоров'я, свободи і честі приватних осіб». Стаття 1476 передбачала винному покарання за неумисне схилення особи до самогубства як особливо тяжкий злочин. Самогубство в даному випадку мало бути результатом жорстокого поводження з особою. Стаття 1475 — за пособництво в самогубстві та таке ставлення до підопічної особи, яке мало на меті довести її до здійснення акту суїциду [3, 666].

Таким чином, для даного періоду розвитку російського кримінального права та законодавства в аспекті аналізу регламентації питання, що розглядається, характерними є наступні ознаки:

1) встановлювалась самостійна відповідальність як за самогубство, так і за доведення до самогубства;

2) диференційований погляд на самогубство, скоєне в стані осудності (розглядалось як заборонене законом під страхом кари) і вчинене в стані неосудності (не вважався самогубцем той, хто позбавив себе життя в безумстві, душевно хворий чи в тимчасовому безпам'ятстві);

3) не визнавали самогубцями осіб, які із патріотичних почуттів, жертв задля збереження державної таємниці та в інших подібних випадках позбавляли себе життя. В таких випадках особи не лише не втрачали права на церковне поховання та всі їхні передсмертні розпорядження визнавалися дійсними;

4) за вказані злочини передбачалось дві групи покарань: релігійні та світські. Сутність релігійного покарання виражалась в позбавленні права на християнське поховання.

Професор М. С. Таганцев писав, що «с 1845 года наше право смотрит на самоубийство преимущественно с религиозной точки зрения, хотя и проводит свой взгляд далеко не последовательно» [4, 323]. Ця непослідовність, на нашу думку, виявляється і в заходах впливу на самогубців, що носили виключно світський характер: не визнання за самогубцем права робити передсмертні розпорядження, його заповіт чи інакші волевиявлення вважалися недійсними. На думку професора М. С. Таганцева, питання, пов'язані із заповітом, повинні підлягати розгляду не в кримінальному, а в цивільному суді [4, 324]. Караним визнавався замах на самогубство та співучасть у даному діянні.

Засуджуючи самогубство, більшість представників передової правової думки в Російській імперії вважали неправильною і несправедливою кримінальну відповідальність за самогубство. Так, професор М. С. Таганцев вважав, що якби не ставилась до самогубства релігія, його не слід визнавати злочином, як це робили теоретики права починаючи з XVIII століття. Вартими уваги є і теорії, що обґрунтовують неможливість застосування покарання до осіб, що покінчили життя самогубством. Їх було чотири. У відповідності з першою до особи, що покінчила з собою, не може бути застосовано більшість покарань, що передбачаються кримінальним кодексом, так як будь-яке покарання припускає наявність волі, проти якої воно спрямовується, а цієї умови при самогубстві не існує; якщо злочин закінчено, тобто самогубство не є караним й не може каратись замах на нього.

У відповідності до іншої точки зору некараність самогубства пояснювалась тим, що проти потерпілого неможливо ведення кримінального процесу та винесення вироку.

За третьою точкою зору самогубства у більшості випадків вчиняються психічно хворими, тобто неосудними особами, а тому не можуть каратись.

Четверта теорія опиралась на те, що при самогубстві не вистачає одної із обов'язкових ознак злочину — його протиправності. Будь-який злочин пося-

гає на суспільні відносини, на правовий порядок, що охороняється державою. І тому лише там вчиняються злочини, де діяння особи носять протиправний характер, навпаки, де відсутня вказана ознака, там не може бути злочину. Тобто в посяганні на власне життя, суїциді, немає суттєвої ознаки злочину, тобто протиправності. Людина не може вступати сама з собою у суспільні чи правові відносини. Право регулює лише соціальне життя людей, і особа ніколи не знаходиться у суспільних відносинах сама із собою, а тому будь-яке нанесення собі шкоди, хоча й діяння аморальне, є незначущим з юридичної точки зору.

Крім того, не можна злочинно посягати на те, що і так неподільно належить тобі самому. Власними правами, в тому числі життям, можна лише розпоряджатися. При самогубстві людина розпоряджається належним йому життям на свій власний розсуд і позбавляти його цього права безглуздо і неможливо. Це підтверджено багатовіковою практикою людства; навіть найбільш жорстокі заходи, що коли-небудь застосовувались до самогубців і навіть до їх близьких, не дали очікуваного результату: самогубства не тільки не було ліквідовано, а й навіть їх кількість не скоротилась [5, 68–70].

Під впливом вказаних концепцій Кримінальне Уложення 1903 року вже не вважало самогубство чи замах на нього злочинами. Не передбачало Уложення відповідальності і за доведення до самогубства. Проте пособництво, вмовляння та підбурювання до самогубства воно розглядало як самостійні склади злочинів. Так, в ст. 462 даного Уложення було вказано: «Винний в наданні засобів до самогубства, якщо наслідком цього є суїцид, карається поміщенням в виправний дім на строк не більше трьох років» [6, 261].

Стаття 463 Уложення передбачала відповідальність за вмовляння до самогубства та пособництво в його вчиненні. «Винний у вмовлянні до самогубства особи, що не досягла двадцяти одного року, чи особи, завідомо неспроможної розуміти свої дії чи керувати ними, чи в сприянні самогубству таких осіб порадою чи вказівкою, наданням засобів чи подоланням перешкод, якщо наслідком цього стали самогубство чи замах на нього, карається каторгою на строк більше восьми років». Авторами Уложення в даному випадку по суті передбачалась кримінальна відповідальність за навмисне умисне вбивство.

Кримінальне Уложення 1903 року утверджувало також відповідальність за самогубство, яке було результатом угоди з винним: «Винний в угоді з супротивником поставити самогубство одного із них в залежності від жеребу чи іншої умови, якщо наслідком такої угоди стане самогубство, карається каторгою на строк не більше восьми років. Якщо ж наслідком такої угоди стане замах на самогубство, незакінчений з причин незалежних від волі осіб, то винний в укладенні угоди карається поміщенням у виправний дім» (ст. 488) [7, 656–657].

Варто зазначити, що так як Кримінальне Уложення 1903 року вводилось в дію на території Російської імперії поетапно, то ні глава XII «Про позбавлення життя» (яка містила ст. ст. 462, 463), ні глава XXIV «Про поєдинок» (де містилась ст. 488) так і не набули чинності [7, 622–623, 656–657].

Вже за радянських часів Кримінальний кодекс УСРР 1922 року не вважав самогубство і замах на нього кримінально караними діяннями і не містив окремої норми щодо відповідальності за доведення до самогубства. У розділі V кодексу «Злочини проти життя, здоров'я і гідності особи» було передбачено ст. 148 наступного змісту: «сприяння чи умовляння до самогубства неповнолітньої особи чи особи, яка завідомо для винного, не здатна розуміти свої дії та керувати ними, якщо самогубство чи замах на нього були здійснені, карається позбавленням волі на строк до трьох років» [8, 51]. Таким чином, Кримінальний кодекс УСРР 1922 року фактично передбачав відповідальність як за спеціальний вид вбивства. Так як доведення до самогубства не розглядалося як самостійний склад злочину, а судова практика такі випадки кваліфікувала за аналогією із статтями, що передбачали відповідальність за вбивство.

Кримінальний кодекс УСРР 1927 року передбачав кримінальну відповідальність за доведення до самогубства особи чи замаху на нього, яка знаходиться в матеріальній чи іншій залежності від іншої особи, жорстоким поведженням останнього чи іншим подібним способом. Даний склад злочину був введений до кримінальних кодексів також інших союзних республік (крім Білорусії) з різницею лише в розмірі санкції. У Кримінальному кодексі УСРР 1927 року у главі VI «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особистості» містилася ст. 145, частина перша якої повністю дублює положення ст. 148 Кримінального кодексу УСРР 1922 року, в другій частині закріплено і новий склад злочину — доведення до самогубства. У відповідності з частиною другою ст. 145 доведення особи, що знаходиться в матеріальній чи іншій залежності від іншої особи, жорстоким поведженням чи зловживанням його своїм становищем, до самогубства чи замаху на нього карається позбавленням волі на строк до п'яти років [9, 68]. Його особливістю є опис способів доведення до самогубства.

В Кримінальному кодексі УРСР 1960 року [10] спеціального складу злочину щодо відповідальності за підмову до самогубства чи сприяння в його здійсненні неповнолітньої особи чи недієздатної особи, як це передбачалося в Кримінальному кодексі 1927 року, вже не було. Це не означало, що Кримінальний кодекс УРСР 1960 року виключив відповідальність за даний злочин. Судова практика пішла шляхом визнання вбивством сприяння чи підмови у самогубстві неповнолітньої чи недієздатної особи. Подібне діяння містить всі ознаки умисного вбивства, що неодноразово відзначалось в літературі [11, 28]. Пропонувалось також, враховуючи особливий спосіб скоєння такого убивства, віднести його до кваліфікованих видів вбивств і закріпити дане положення на законодавчому рівні [12, 31–32].

Разом з тим Кримінальний кодекс 1960 року вдосконалив норму про відповідальність за доведення до самогубства. Стаття 99 Кримінального кодексу фактично передбачала відповідальність за два склади злочину.

У відповідності до ч. 1 ст. 99 доведення до самогубства чи замаху на самогубство особи, що знаходиться в матеріальній чи іншій залежності від другої особи, шляхом жорстокого поведження чи систематичного приниження її люд-

ської гідності каралось позбавленням волі на строк до п'яти років. За частиною другою даної статті каралося позбавленням волі на строк до трьох років доведення до самогубства чи замаху на самогубство внаслідок систематичного цькування чи наклепу з боку особи, від якої потерпілий не був у матеріальній чи іншій залежності [10, 44–45]. Варто зауважити, що дана позиція була визначальною досить тривалий проміжок часу.

Аналогічним є і підхід, що знайшов своє відображення в Кримінальному кодексі України 2001 року. У відповідності до ч. 1 ст. 120 Кримінального кодексу карається обмеженням волі на строк до трьох років чи позбавленням волі на той же строк доведення до самогубства чи замаху на самогубство особи внаслідок жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій чи систематичного приниження її людської гідності. Відповідно ч. 2 ст. 120 карається обмеженням волі на строк до п'яти років чи позбавленням волі на той же строк те ж діяння, скоєне відносно особи, що знаходиться в матеріальній чи іншій залежності від двох і більше осіб. Частина третя даної статті передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк від семи до десяти років за діяння, що передбачені ч. 1 та 2 даної статті, якщо вони були вчинені відносно неповнолітньої особи [13].

Висновки. Для обґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності та правильної кваліфікації необхідний ретельний аналіз кожної ознаки складу злочину і їх сукупності на базі диспозиції відповідної норми Особливої частини КК і досліджуваного діяння, у тому числі й у його історичній ретроспективі.

Література

1. Российское законодательство X–XX веков. В 9 т. Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма / под общ. ред. О. И. Чистякова; отв. ред. А. Г. Маньков. — М.: Юрид. лит., 1986. — 511 с.
2. Уложение о наказаниях, уголовных и исправительных (изд. 1885 г.). — Екатеринослав: Тип. Артели Екат. раб. печат. дела, 1909. — 570 с.
3. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года: Изд. проф. Имп. Училища правоведения... Н. С. Таганцевым / сост. проф. С.-Петербур. ун-та Н. С. Таганцевым. — 5-е изд., доп. — С.Пб.: Тип. М. Стасюлевича, 1886. — 714 с.
4. Таганцев Н. С. О преступлениях против жизни по русскому праву. Исследование. В 2 т. Т. 2 / Н. С. Таганцев. — С.Пб.: Тип. А. М. Когомина, 1871. — 424 с.
5. Колоколов Г. Е. Уголовное право: Особенная часть: Лекции, чит. в Моск. ун-те в 1900/1 ак. г. / орд.-проф. Г. Е. Колоколов. — Изд., пересм. и испр. под ред. г. проф. — М.: Типолит. Ю. Венер, преemn. О. Фальк, 1902. — 230 с.
6. Уголовное уложение, высочайше утвержд. 22 марта 1903 г. — С.Пб.: Изд. Гос. канцелярии, 1903. — 284 с.
7. Уголовное уложение 22 марта 1903 г.: Статьи, введенные в действие с мотивами, извлеченными из объяснительной записки редакционной комиссии, представления Мин. Юстиции в Государственный Совет и журналов — особого совещания, особого присутствия департаментов и общего собрания Государственного. — С.Пб.: Изд. Н. С. Таганцева, 1904. — 877 с.
8. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г. (с измен. и дополнениями по 1-ое июня 1924 года и с алфав. указателем). — [6-е офиц. изд.]. — Х.: Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1924. — 104 с.
9. Кримінальний кодекс УСРР: у ред. 1927 р. — [3-те офіц. вид.]. — Х.: Юрид. вид-во Наркомюсту УСРР, 1927. — 109 с.
10. Кримінальний кодекс Української РСР / [ред.-упоряд.: В. В. Меленевський, С. С. Яценко]. — К.: Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1961. — 210 с.

11. Жижиленко А. А. Преступления против личности / А. А. Жижиленко. — М. : Ленинград : Госиздат, 1927. — 236 с.
12. Алиев А. И. Актуальные проблемы суицидологии (уголовно-правовой и криминологический аспекты) / И. А. Алиев. — Баку : Элм, 1987. — 187 с.
13. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.

Анотація

Гусак О. А. Кримінальна відповідальність за доведення до самогубства в історії вітчизняного права. — Стаття.

Стаття присвячена дослідженню історії розвитку вітчизняного законодавства про доведення до самогубства. Визначені основні етапи еволюції цього інституту, зокрема, щодо його кримінально-правового захисту.

Ключові слова: кримінальне право, злочини проти життя, доведення до самогубства.

Аннотация

Гусак О. А. Уголовная ответственность за доведение до самоубийства в истории отечественного права. — Статья.

Статья посвящена исследованию истории развития отечественного законодательства о доведении до самоубийства. Определены основные этапы эволюции этого института, в частности, относительно его криминально-правовой защиты.

Ключевые слова: уголовное право, преступления против жизни, доведение до самоубийства.

Summary

Gusak O. A. Criminal responsibility for finishing before suicide in the history of the domestic law. — Article.

Article is devoted research of history of development of the domestic legislation on finishing before suicide. The basic stages of evolution of this institute are defined, in particular, concerning it is criminal-legal protection.

Keywords: criminal law, crimes against life, finishing before suicide.

УДК 343.214. 4

Г. В. Пеньковська

ДО ПИТАННЯ ПРО РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ

Проблема встановлення об'єкта злочину дає змогу вирішити низку складних положень, які пов'язані з встановленням суспільної небезпеки злочинного діяння, можливістю його більш точної правової оцінки та ін. Родовий об'єкт злочину також дає змогу побудувати систему Особливої частини Кримінального кодексу (далі — КК) та віднести відповідне суспільно небезпечне діяння до певної групи. Але, як показує практика, в окремих випадках проблема встановлення родового об'єкта за окремі види злочинів потребує свого подальшого дослідження.

Поняття та визначення об'єкта злочину досліджувалось багатьма вітчизняними дослідниками. Серед них можливо назвати: М. І. Бажанова, С. Б. Гавриша, М. Й. Коржанського, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, Є. В. Фесенко та ін.